

91682R

NEW ZEALAND QUALIFICATIONS AUTHORITY
MANA TOHU MĀTAURANGA O AOTEAROA

QUALIFY FOR THE FUTURE WORLD
KIA NOHO TAKATŪ KI TŌ ĀMUA AO!

COMMON ASSESSMENT TASK

Level 3 Lea Faka-Tonga, 2018

**91682 Demonstrate understanding of a variety of
extended written and/or visual Lea Faka-Tonga texts**

9.30 a.m. Thursday 20 September 2018
Credits: Five

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer the questions for Lea Faka-Tonga 91682.

Check that this booklet has pages 2–7 in the correct order and that none of these pages is blank.

YOU MAY KEEP THIS BOOKLET AT THE END OF THE EXAMINATION.

FIRST TEXT: *Makatu'unga ke te Hoko ai ko e Polisi* Criteria for Becoming a Police Officer

Read this information about how to become a police officer in New Zealand and in Tonga. Use it to answer Question One.

Lau 'a e konga tohi fekau'aki mo e ngaahi makatu'unga ke te hoko ai ko ha 'ofisa polisi 'i Nu'u Sila pea mo ha 'ofisa Polisi 'i Tonga. Ngāue'aki 'a e konga tohi' ke tali 'a e Fehu'i 'Uluaki'.

Polisi 'i Nu'u Sila'

Ko kinautolu 'oku fie polisi', 'oku fiema'u ke fakakakato 'a e ngaahi me'a' ni:

- 'Oku' ke 'i he vaha'a ta'u 18 ki he 32
- 'Oku' 'i ai ho'o laiseni faka'uli kakato
- 'Oku' ke nofo fonua pē ko e tangata'i /fetine'i fonua koe 'o Nu'u Sila.
- 'Oku' ke mo'ui lelei, sino mālohi pea longomo'ui.
- 'Oku' 'ikai hao lekooti faihia pē mo'ua hala, pea ka 'oku' 'i ai pea ke fakahā ia.

'Oku mahu'inga ke ke ma'u ha loto fietokoni ki he kakai 'i ho komiuniti' pea' ke poto ha lea 'e taha 'o ua'aki ē lea fakapālangi'. Kuo pau foki ke ke mateuteu ke fakahoko ha ngaahi faitu'utu'uni fefeka, ngāue ke langa hake ho vā mo e komiuniti' koe'uhi' ke falala'anga 'a e kau polisi'. Ko e fatongia 'o e polisi' 'oku ne 'omai e faingamālie ke mou liliu 'a e mo'ui 'a e kakai' ki he lelei'. 'I he'ene pehē leva, 'oku fiema'u 'a e kau polisi' ke:

- Poto he fetu'utaki lelei mo e kakai'
- Mateaki'i hono fatongia'
- Faitotonu
- Poto he vete palopalema'.

'Oku māhina 'e 4–6 'a hono fili 'o e kau polisi'. Ko e 'uluaki ta'u 'e ua' (2) 'oku ke polisi akoako pea ko e lolotonga ē taimi ko'eni' 'oku' ke ngāue ki he ngaahi ui fakavavevave' mo ta'ota'ofi e faihia'. Koe'uhi 'oku to'o me'atau (me'afana) ē kau polisi', 'oku nau ako foki ki hono ngāue'aki' pea mo e ngaahi founga ke fakasi'isi'i e hoko 'a e fakatu'utāmaki'. Hili 'a e 'uluaki ta'u 'e ua', pea ke hoko leva ko e polisi konisitapolo. Ko e vāhenga 'oku kamata ai e kau polisi' ko e \$56 000 ki he ta'u.

Ko e ngaahi tefito'i ngāue 'a e kau polisi' 'i Nu'u Sila' 'oku kau ai 'a e:

- Ta'ota'ofi ē fai hia'
- Fakatupulekina 'a e hao mo e malu 'a e ngaahi hala'
- Houtamaki he fāmili'
- Kumi 'o e ngaahi kakai mole'
- Ngāue 'osikiavelenga pea 'oua 'e filifilimānako.

FIRST TEXT (continued)

Polisi 'i Tonga'

Kapau 'oku ke fie hoko ko ha polisi, 'oku mahina 'e 1–6 pea toki mahino pē 'oku tali koe ke ke polisi. Kuo pau ke ke:

- Ta'u 18 ki he 32 'a kinautolu 'e hū fo'ou ki he polisi'
- Mahu'inga ke 'ofa mo fie tokoni ki he kakai'
- Falala'anga
- Faitotonu.

Ko e tu'unga fakaako ma'ulalo taha ki he polisi' ko e lava 'ete sivi fakapule'anga' he foomu 5. Ko kinautolu 'oku toe leleiange 'enau tu'unga fakaako', 'oku lahiange e ngaahi faingamālie fakaako mo fakangāue te nau ma'u' mo ngāue ai 'i he ngaahi va'a kehekehe 'o e polisi'. Ko kinautolu 'oku tali ke nau polisi', 'oku nau kau atu ki he ako fakapolisi he mahina 'e 6. Ko e ngaahi polokalama ako', 'oku kau ai e fakamālohi sino', ako fika' mo e lea faka-Pilitania', pea mo e ako ngāue 'o hangē ko e ta'ofi e faihia' mo e maumau'i e lao hala', fakamoveuveu he feitu'u fakapule'anga', mo e ngāue ki he ngaahi ui tokoni fakavavevave'. 'I he hili 'a e ako mahina 6', pea 'oku foaki leva 'a e Tipiloma 'a e kau polisi' 'i he 'enau polokalama tānaki tu'unga'. Ko kinautolu ne lava lelei 'enau ako', 'oku nau hoko leva ko e kau polisi konisitapolo. Ko e tu'unga vāhenga 'a e kau polisi' 'oku kamata he TOP\$9 600.

Ko e tefito'i ngāue 'a e kau polisi 'i Tonga' 'oku kau ai 'a e:

- Ta'ota'ofi mo fakatotolo'i e faihia'
- Tauhi e melino' 'i he ngaahi feitu'u fakapule'anga'
- Fakapapau'i 'oku hao mo malu e kakai' mo e ngaahi komuniti'
- Kumi e kakai 'oku mole'
- Fakapapau'i 'oku tauhi 'e he kakai' e lao 'o e fonua'.

Source (adapted): <http://www.mic.gov.to/ministrydepartment/14-govt-ministries/police-prisons-a-fire/3819-new-recruits-completed-police-training-course>.

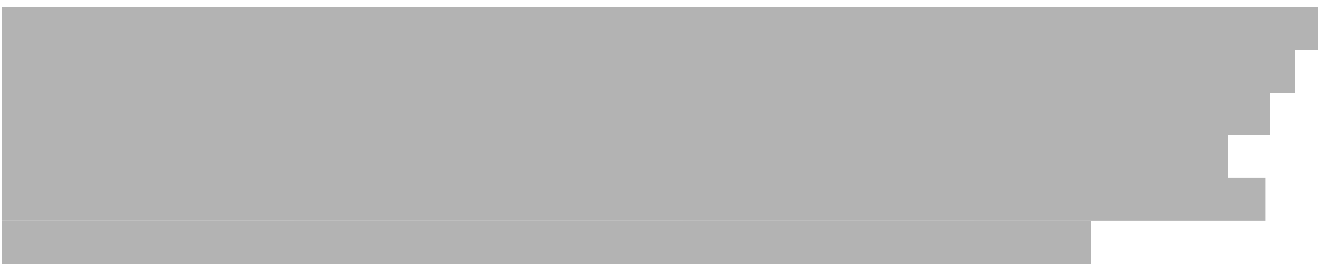
SECOND TEXT: *Hina Vai Inu*/Bottled water

Read this article about bottled water. Use it to answer Question Two.

Lau 'a e konga tohi fekau'aki mo e hina vai inu'. Ngāue'aki ia ke tali 'a e Fehu'i Ua'.

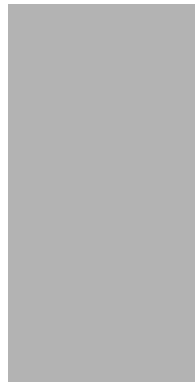
Hina Vai Inu

I he ta'u e hongofulu kuo hili', kuo hoko 'a e hina vai inu pelesitiki' ko ha pisinisi lahi pea

SECOND TEXT (continued)

pelesitiki' ki he feitu'u 'oku toe faka'aonga'i ai 'a e ngaahi hina pelesitiki'.

Source: (adapted): "Bottled Water" by Pure Water Services , <http://www.purewaterservices.co.nz/about/water-information/bottled-water>.

Images: <https://flic.kr/p/8fs7qH>; <https://inhabitat.com/wp-content/blogs.dir/1/files/2016/02/Plastic-Island-at-Trafalgar-Square-by-Luzinterruptus-12.jpg>.

THIRD TEXT: *Pōtalanoa* / Conversation

Read this conversation about multiculturalism. Use it to answer Question Three.

Lau 'a e pōtalanoa ko 'eni fekau'aki mo e sōsaieti 'oku tokolahi ai e ngaahi matakali kehekehe'. Ngāue'aki ia ke tali 'a e Fehu'i Tolu'.

Ma'uma'uluta e nofo 'a e ngaahi matakali

'Oku hoko ko e fakakoloa 'a e hiki fonua mai 'a e kakai mei he ngaahi fonua kehekehe 'o nofo 'i Nu'u Sila' ni. 'I he mala'e 'o e ako', 'oku tokolahi 'a e kau mataotao mo tu'ukimu'a 'i he ako' 'i he tapa kehekehe mei he toketā, kau 'enisia, kau faiako, kau polisi 'oku nau tokoni ki hono langa hake 'a e fonua'. Ko e ni'ihiki tokolahi kuo nau fokotu'u pisinisi 'o hangē ko e falekai, fale ngaahi me'alele 'o fakangāue'i ai e kakai tokolahi. 'Oku 'i ai foki e ngaahi ngāue ia kuo 'ikai ke toe fie ngāue ai e kakai e fonua' ni, pea 'oku mālō e si'i tu'u mai e kakai hiki fonua mai', 'o fakahoko e ngaahi ngāue ko ia' hangē ko e kilina, tauhi e kau vaivai' etc.

Mr Robertson
'ofisa mei he
Kaunisolo'

Nick Ward
Palōfesa he
'Univesiti'

'Oku mo'oni 'aupito 'a e lau ko eni'. Ka 'oku ou tui au ko e ngaahi matakali kehekehe kuo nau hiki fonua mai 'i hotau ngaahi komiuniti', 'oku 'ikai ke nau fe'uhi'aki mo ngāue fakataha ke ngali ko e kakai he fonua 'e taha. Ka 'oku lahi 'i he taimi' ni ia 'a e nofo mo e ngāue faka-matakali pē. 'Ikai ha fe'uhi'aki, 'ikai ha fengāue'aki, pea 'ikai ha maheni pe fetalanoa'aki.

'Oku ou tui 'aupito ki he lau 'a e palōfesa'. Ko e 'elito 'o e nofo fe'ofofani' ia ko e ngāue fakataha ki he taumu'a 'e taha. 'Oku lahi 'a e ngaahi matakali, 'oku fakangatangata pe 'enau feohi' ki he kakai pē honau matakali'. 'Oku 'ikai ke nau lava kinautolu 'o feohi mo e ngaahi matakali kehe' 'o kau ai mo e kakai 'o e fonua' ni. Pea 'e 'osi e ngaahi ta'u, 'oku te'eki pē ke nau ako 'a e 'ulungaanga' mo mo'ui hangē ko e kakai honau fonua fo'ou'. 'Oku 'ikai ke nau maheni pē fa'a talanoa ki honau kaungā'api', pe kau atu ki he ngaahi polokalama 'a e komiuniti'. Ka nau toki kau pē ki he feohi mo e fakataha fakamatakali'.

Mr Singh
Mei he senitā
'o e kakai'

THIRD TEXT (continued)

Nick Ward
Palōfesa he
'Univesiti'

'Oku 'i ai 'a e me'a 'e ua, ka ma'u ia 'e ha fonua, pea 'e mahino leva 'oku ngāue lelei 'a e fakakaukau 'o e ngāue fakataha' mo e nofo fe'ofofani 'a e ngaahi matakali' 'i honau fonua fo'ou'. 'Uluaki,' ko hono faka'atā ke nau kei tauhi honau ngaahi 'ulungaanga fakafonua', kau kiai 'a 'enau lea' mo honau teunga'. Ko e ua', ke ma'u 'e he ngaahi matakali hiki mai' 'a e faingamālie tatau mo kinautolu 'a e kakai e fonua'. Hangē ko e faingamālie ke nau ngāue, ke nau lava 'o fakatau hanau ngaahi 'api, ke nau ako lelei, poto he lea' pea ke nau feohi mo mahino kia kinautolu 'a e founga 'o e mo'ui' 'i honau fonua fo'ou'.

Ko hono mo'oni', kuo 'osi lava'i lelei 'e kitautolu 'a e taumu'a 'uluaki'. Ko e taumu'a ua', "ke ma'u 'e kinautolu hiki fo'ou mai' 'a e faingamālie tatau mo e kakai 'o e fonua' ni, 'oku tau kei tōmui ai'. Pea 'oku fiema'u ke fakalelei 'a e tafa'aki ko ia' kae toki lava ke tau pehē, ko e kakai kuo nau hiki fonua mai' ki Aotearoa', kuo nau hoko mo'oni ko e kau Kiwi.

Mr Robertson
*'ofisa mei he
Kaunisolo'*

